

ЛЕКЦІЯ 6 МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТІВ

1. Міжнародні стандарти професійної діяльності юристів: загальна характеристика.
2. Основні міжнародні документи, що містять стандарти професійної діяльності юристів.
3. Міжнародні деонтологічні принципи діяльності юристів.
4. Деонтологічні засади діяльності поліції у міжнародно-правових документах.

1. Міжнародні стандарти професійної діяльності юристів: загальна характеристика

У науці та на законодавчому рівні професійний стандарт розглядається як вимога до кваліфікації працівників, їх компетентності, що визначаються роботодавцями та є основою формування професійних кваліфікацій (стаття 33¹ Закону України «Про професійно-технічну освіту»). Іншими словами, професійний стандарт є документом, установленим для загального та багаторазового використання; звід правил, що враховують єдині принципи, характеристики діяльності певних професій та спрямовані на досягнення оптимального рівня впорядкованості в будь-якій сфері діяльності.

Професійні стандарти розробляються різними громадськими об'єднаннями, роботодавцями, їхніми організаціями, органами державної влади, науковими установами, галузевими радами, іншими зацікавленими суб'єктами. Такі стандарти були розроблені також юристами, щоб забезпечити незалежність юридичної професії.

Роль юриста, незалежно від того, чи виконується вона окремою особою, корпорацією чи юристами, які представляють державу, полягає в тому, що юрист виступає надійним радником та представником клієнта, професіоналом, якого поважають і неодмінним учасником здійснення правосуддя. Втілюючи всі ці вимоги, юрист, який служить інтересам клієнта та захищає його права, виконує також певні функції в суспільстві, якими є:

- попередження та запобігання конфліктам;

- гарантування вирішення конфліктів відповідно до визнаних принципів права з урахуванням відповідних прав та інтересів;
- проведення переговорів, укладання угод та задоволення інших індивідуальних і суспільних потреб;
- сприяння подальшому розвитку права;
- захист людських прав, свободи, справедливості і верховенства права.

Національні стандарти професійної діяльності юриста зазвичай впливають із національного законодавства, адже кожна країна має власні традиції та специфіку в галузі діяльності працівників юридичної спеціальності, які зумовлені національним судоустроєм, структурою державної влади й управління, законодавством. Однак є загальні вихідні положення, що мають або повинні мати однакову силу в державах із гуманістичною і демократичною спрямованістю розвитку. Отже, будь-які національні стандарти професійної діяльності юристів мають відповідати міжнародним стандартам.

Міжнародні стандарти професійної діяльності юриста – це загальноприйняті правила, норми, принципи здійснення професійної діяльності, визнані міжнародним співтовариством і відображені в положеннях відповідних правових актів. Поруч із міжнародними стандартами професійної діяльності юриста, існують і відповідні європейські стандарти, що стосуються юристів.

Європейські стандарти професійної діяльності правників, як обов’язкові вимоги щодо рівня реалізації прав і свобод людини, почали широко використовуватись у законотворчому процесі, практиці конституційного судочинства. Вони зайняли чільне місце в національній правовій системі. Європейські правові стандарти отримали статус критерію якості правозастосовної діяльності органів влади, забезпечили новий поштовх до розвитку вітчизняної наукової та практичної юридичної діяльності. Тож, такі стандарти є універсальним підґрунтям процесу міжнародного співробітництва, узгодження міжнародних і національних правових систем, а також зразками (моделями) культури поведінки юриста в процесі здійснення ним професійної діяльності.

Звичайно, процес зародження і становлення юридичної етики як загальновизнаного і неодмінного фактору повноцінної правової діяльності, що гарантує надійний захист прав людини і як самостійної наукової галузі та навчальної дисципліни, відбувався в кожній державі по-

різному. Але деонтологічні норми й принципи, визнані міжнародними стандартами, гарантують належне виконання юристами їхніх функцій, що створює необхідні умови для життєдіяльності всього суспільства.

Стандарти юридичної професії закріплені переважно в документах міжнародних професійних правничих організацій, наділених статусом правил корпоративної етики (поведінки), а також у документах міжнародно-правових організацій, інституцій та політичних організацій, і мають рекомендаційно-зобов'язальний характер для їхніх членів та учасників. Знайшовши своє втілення в законодавстві України, вони стали моделлю для подальшого вдосконалення професійної майстерності юристів в умовах побудови демократичної, соціальної, правової держави в Україні.

2. Основні міжнародні документи, що містять стандарти професійної діяльності юристів

Єдиного документа, де були б акумульовані й уніфіковані міжнародні стандарти професійної діяльності юристів, досі не напрацьовано. Відповідні положення містяться в багатьох міжнародних актах та документах.

Основою для формування та розвитку низки міжнародних документів щодо професійної діяльності юристів стала Загальна декларація прав людини (1948 року). В ній ідеться про рівність перед законом, презумпцію невинуватості, право на гласність розгляду юридичної справи із дотриманням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом тощо. Тож, ця Декларація містить низку принципових вимог до організації та здійснення правосуддя, які безсумнівно можна віднести до загальнолюдських правових цінностей. Водночас вони втілюють і моральні вимоги, загальноновизнані моральні цінності, відображають найважливіші етичні категорії. Гуманізм, справедливість, захист гідності людини характеризують норми цього найвагомішого документа ООН.

Інший важливий документ ООН, де втілені критерії та принципи професійної діяльності юристів, – Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1973 року). В ньому проголошується право кожної людини на свободу й особисту недоторканність, забороняється довільний арешт або утримання під вартою. Кожному арештованому повідомляється причина його арешту й у терміновому порядку висувається обвинувачення (стаття 9).

Важливим кроком у напрямку розвитку та акумулювання низки міжнародних стандартів професійної діяльності юристів стали Стандарти

незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів, ухвалені на конференції Міжнародної асоціації юристів (ІВА)¹, що відбулася в Нью-Йорку у вересні 1990 року.

Цим документом уперше на міжнародному рівні було закріплено, що: «справедлива система організації юстиції, що гарантує незалежність юристів при виконанні ними професійного обов'язку без будь-яких необґрунтованих обмежень, прямого чи непрямого тиску чи втручання, є абсолютно необхідною для побудови і функціонування правової держави», – і далі: «професійні організації юристів відіграють життєво важливу роль у підтримці професійних стандартів і етичних норм у захисті своїх членів від необґрунтованих обмежень і порушень, у забезпеченні юридичною допомогою усіх, хто її потребує, а також: у взаємодії з урядовими й іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя».

Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів також звертають увагу на роль юридичної освіти у розвитку та становленні юриста як професіонала. Так, юридична освіта повинна забезпечити відповідні знання, розуміння мови і майстерності, необхідних для практикуючого юриста, включаючи розуміння правових і етичних зобов'язань, прав і свобод людини, що визнані законодавством країни і міжнародним правом.

Серед головних завдань юриста Стандартами незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів передбачається: дбати про навчання і освіту суспільства щодо принципів правової держави, значення незалежної судової системи і всієї юридичної професії; інформувати їх про права й обов'язки юристів, а також про можливі і належні способи їхнього здійснення; адвокати при виконанні своїх обов'язків завжди повинні діяти вільно, чесно і безстрашно, відповідно до законних інтересів клієнта і без якого-небудь втручання чи тиску з боку влади

¹ **Міжнародна асоціація юристів (ІВА)** – спілка міжнародних юристів-практиків, асоціацій адвокатів і юридичних товариств, заснована в 1947 році. На цей час ІВА має у своєму складі більш ніж 80 000 індивідуальних юристів і 200 асоціацій адвокатів і юридичних товариств. Її всесвітня штаб-квартира знаходиться в Лондоні (Англія). Первісне членство обмежувалося асоціаціями адвокатів і юридичних товариств, але в 1970 році членство в ІВА було відкрите для окремих юристів. Члени юридичної професії, залучені до ІВА, включають барристів, адвокатів, соліситорів, членів суддівського корпусу, юрисконсультів, державних адвокатів, учених і студентів юридичних факультетів. З 1947 року ІВА має спеціальний консультативний статус у Генеральній Асамблеї ООН та Економічній і соціальній раді ООН (ЕКОСОП).

або громадськості; юрист повинен мати цивільний і кримінальний імунітет від переслідувань за відповідні заяви, зроблені ним у письмовій чи усній формі при сумлінному виконанні свого обов'язку і здійсненні ним професійних обов'язків у суді, трибуналі чи іншому юридичному або адміністративному органі.

Положення, що стосуються стандартів професійної діяльності юристів, наводяться й в Основних принципах, що стосуються ролі юристів, прийнятих Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 року). Цим міжнародним документом пропонується державам забезпечити:

– **доступ до юристів і юридичних послуг**, що означає, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав на всіх стадіях кримінального процесу. Уряд забезпечує ефективні процедури і гнучкі механізми ефективного і рівного доступу до юристів для всіх осіб, які перебувають на їхній території і які підпадають під їхню юрисдикцію, без дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного походження, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового, економічного або іншого становища. Також уряди мають забезпечувати достатні фінансові та інші ресурси для надання юридичних послуг бідним і, за необхідності, іншим особам, які знаходяться у несприятливому становищі, а професійні асоціації юристів мають співпрацювати задля організації і забезпечення послуг, коштів та інших ресурсів, інформувати людей щодо їх прав і обов'язків згідно із законом держави;

– **спеціальні гарантії у питаннях кримінального правосуддя**, коли уряди держав забезпечують негайне інформування компетентними органами кожної людини щодо її права користуватися допомогою юриста (не пізніше ніж через сорок вісім годин з моменту арешту або затримання) за своїм вибором при арешті або затриманні, або при обвинуванні її у здійсненні злочину;

– **кваліфікацію і підготовку кадрів**, що означає те, що уряди, професійні асоціації юристів, заклади освіти держав повинні забезпечувати належну кваліфікацію і підготовку юристів, знання ними професійних ідеалів і моральних обов'язків, прав людини і основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, а також забезпечувати відсутність дискримінації будь-якої особи під час здійснення юристами

професійної практики за ознаками раси, кольору шкіри, статі, етнічного походження, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, майнового, станового, економічного або іншого становища (за винятком того, що вимога, згідно з якою адвокат повинен бути громадянином відповідної країни, не розглядається як дискримінаційна).

Не менш важливим є також те, що Основні принципи, що стосуються ролі юристів окреслюють функції та обов'язки юриста, а також гарантії щодо виконання юристами своїх обов'язків. Це означає, що юристи за будь-яких обставин повинні зберігати честь і гідність, як носії відповідальної професії при відправленні правосуддя.

Стосовно своїх клієнтів юристи виконують такі функції:

а) консультування клієнтів щодо їхніх юридичних прав, обов'язків і роботи правової системи тією мірою, якою це стосується юридичних прав і обов'язків клієнтів;

б) надання клієнтам допомоги будь-якими доступними засобами і вживання заходів, передбачених законодавством, для їхнього захисту або захисту їхніх інтересів;

в) надання, за необхідності, допомоги клієнтам у судах, трибуналах або в адміністративних органах.

Коли йдеться про *гарантії щодо виконання юристами своїх обов'язків*, то уряди держав мають забезпечувати виконання юристами своїх професійних обов'язків в обстановці, вільній від загроз, перешкод, залякування або невинного втручання, здійснення поїздок і безперешкодного консультування своїх клієнтів усередині країни і за її межами. Крім того, юристи не повинні зазнавати судового переслідування, судових, адміністративних, економічних або інших санкцій за будь-які дії, вчинені відповідно до визнаних нормами закону професійних обов'язків і етики, а також загроз такого переслідування і санкцій. А у тих випадках, коли виникає загроза небезпеки юристам унаслідок виконання ними своїх функцій, публічна влада держави має забезпечити їм належний захист.

Також у ракурсі з'ясування міжнародних стандартів діяльності юристів необхідно відзначити, що Основні принципи, що стосуються ролі юристів визначають право юристів на створення професійних асоціацій та передбачають дисциплінарні заходи щодо юристів.

Зокрема, юристи, як і інші громадяни, мають право на свободу вираження думки, переконань і зборів. Вони мають право на створення і на членство в самостійних професійних асоціаціях, що представляють їхні інтереси, сприяють їхній безперервній освіті і підготовці і захищають їхні професійні інтереси. Виконавчий орган таких організацій обирається її членами і виконує свої функції без втручання ззовні. Зазначені професійні асоціації юристів можуть співпрацювати з урядами з метою забезпечення реального і рівного доступу громадян до сфери юридичних послуг.

Поряд із цим юристи через свої органи або законодавчі органи держави розробляють відповідно до національного законодавства і звичаїв, а також визнаних міжнародних стандартів *кодекси професійної поведінки юристів*. Обвинувачення або скарги щодо юристів, які знаходяться при виконанні своїх професійних обов'язків, підлягають найшвидшому об'єктивному розгляду відповідно до належної процедури. В такому випадку юристи мають право на справедливий розгляд справи, включаючи право на допомогу юриста за своїм вибором. Дисциплінарні заходи щодо юристів розглядаються неупередженим дисциплінарним комітетом, що створюється юристами, в незалежному органі, передбаченому законом, або в суді і підлягають незалежному судовому контролю.

Перелік основних міжнародних документів щодо стандартів професійної діяльності юристів буде неповним без Деонтологічного кодексу (Кодексу правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського співтовариства) (1988 року), який констатує необхідність визначення однакових норм, застосованих до кожного адвоката співтовариства та його міжнаціональної діяльності. Застосування норм Деонтологічного кодексу в міжнаціональній діяльності зобов'язує адвокатів дотримуватися норм своєї колегії тільки в тому випадку, якщо норми останньої не суперечать нормам цього Кодексу. При цьому під міжнародною діяльністю адвоката розуміється діяльність адвоката в іншій країні-учасниці, а також всі професійні відносини з адвокатом іншої країни-учасниці.

Визнаючи особливу роль адвоката в житті людей і суспільства, Кодекс зазначає, що «його обов'язки не обмежуються сумлінним виконанням свого обов'язку в межах закону. Адвокат повинен діяти в інтересах права в цілому, так само, як і в інтересах тих, чії права і свободу йому

довірено захищати; не тільки виступати в суді від імені клієнта, але й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій. Адвокат зобов'язаний захищати інтереси клієнта сумлінно і з максимальною для нього вигодою, однак не виходячи за передбачені законодавством межі; адвокат у жодному разі не повинен повідомляти суду свідомо недостовірні чи помилкові відомості». Також цим Кодексом визначаються етичні принципи діяльності адвоката: 1) незалежність; 2) довіра й особиста порядність; 3) конфіденційність. Кодекс наголошує на неможливості заняття адвокатом неприпустимими видами діяльності та саморекламою.

Дедалі помітнішою є тенденція інтернаціоналізації етичних вимог, що ставляться до суддів. Такі вимоги мають узагальнений характер, визначаючи лише бажану кінцеву мету – безсторонність, справедливість, незалежність суддів. У цьому контексті Основні принципи незалежності судових органів (1985 року), прийняті сьомим Конгресом ООН з попередження злочинності і поведження із правопорушниками в м. Мілан, є одним із перших актів подібного ґатунку (так, згідно зі статтею 8 «суддям завжди слід поводити таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади і зберегти неупередженість й незалежність судових органів», а стаття 10 встановлює: «Особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні здібності»).

Серед основних міжнародних документів щодо професійної діяльності юристів, які стосуються стандартів професійної діяльності юристів, особливе місце посідає Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку (1979 року), адже він безпосередньо вказує на те, що поведінка посадових осіб із підтримання правопорядку повинна відповідати таким правилам (принципам), як:

1. Повага та захист гідності і прав людини.
2. Застосування сили лише за умов крайньої необхідності й тією мірою, якою це потрібно для виконання професійних обов'язків.
3. Зберігання в таємниці відомостей конфіденційного характеру.
4. Забезпечення обережності під час зберігання та використання інформації, що стосується особистого життя інших осіб, що може зашкодити їхнім інтересам і репутації.
5. Заборона катувань чи інших нелюдських дій і покарань, що включає неможливість самому або іншим ставитися терпимо або виправдовувати їх винятковими обставинами або посиланнями на розпорядження вищестоящих осіб.

б. Забезпечення повної охорони здоров'я затриманих осіб, вжиття заходів із надання їм медичної допомоги в разі потреби.

7. Перешкоджання будь-яким актам корупції.

Наступний документ – Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою (1985 року), ухвалена резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН. Згідно з цією Декларацією під терміном **«жертви»** розуміються *«особи, яким індивідуально чи колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні збитки або суттєве ураження їхніх основних прав у результаті дії чи бездіяльності, що порушують діючі національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою»*. Це в деяких випадках також стосується родичів або утриманців безпосередньої жертви. Декларація вказує на те, що до жертв слід ставитися зі співчуттям та поважати їхню честь та гідність. Вони мають право на доступ до правосуддя та якнайшвидшу компенсацію завданих збитків відповідно до національного законодавства. Жертвам слід надавати необхідну матеріальну, медичну психологічну та соціальну допомогу урядовими, добровільними, громадськими та місцевими каналами. Працівникам поліції, системи правосуддя, охорони здоров'я, соціальних служб та іншому відповідному персоналові слід проходити підготовку, яка б дозволяла забезпечити розуміння потреб жертви та керівних принципів надання належної оперативної допомоги.

Окремий блок питань, що стосуються стандартів професійної діяльності юристів, міститься в Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») (1985 року). Відповідно до цього документа кожній державі слід докладати зусиль для прийняття комплексу законів, правил та положень, які стосуються безпосередньо неповнолітніх правопорушників, а також органів та установ, які займаються здійсненням правосуддя щодо неповнолітніх і які зобов'язані:

- 1) задовольняти різні потреби неповнолітніх правопорушників, захищаючи при цьому їхні основні права;
- 2) задовольняти потреби суспільства;
- 3) втілювати в життя ці правила неухильно та неупереджено.

Серед інших міжнародних документів, які також містять деякі стандарти професійної діяльності юристів, слід згадати : Основні принципи

незалежності судових органів (1985 року), Основні принципи незалежності судових органів (1985 року), Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (схвалений Міжнародною організацією адвокатів ЄС і прийнятий в остаточному варіанті в Ліоні) (1998 року) та інші.

3. Міжнародні деонтологічні принципи діяльності юристів

Міжнародні принципи поведінки юристів – вихідні ідеї (положення), спрямовані на встановлення відповідними національними органами публічної влади конкретної країни загальноприйнятої основи кодексів поведінки юристів.

Метою прийняття зазначених принципів є поширення і виховання ідеалів юридичної професії. Повага до вказаних принципів є міцною основою для реалізації права на юридичний захист, котрий є підґрунтям для забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина. Вищевказані принципи мають поглибити розуміння фахівцями у галузі права, відповідальними особами та громадськістю важливості ролі юристів у суспільстві, а також яким чином принципи, яким відповідає юридична професія, підтримують цю роль.

Міжнародні принципи поведінки юристів були викладені, головним чином, у Загальних принципах для спілки юристів, прийнятих Міжнародною асоціацією юристів (IBA) 20 вересня 2006 р. в Чикаго та в Коментарі до цього документа під назвою Міжнародні принципи поведінки в юридичній професії, прийнятому 28 травня 2011 р. у Варшаві. Вони містять десять принципів (норм, вимог):

- незалежність юридичної професії;
- чесність, порядність і справедливість;
- конфлікт інтересів (або службова несумісність);
- конфіденційність;
- інтерес клієнта;
- юридичний обов’язок;
- свобода клієнта;
- власність клієнтів і третіх осіб;
- компетентність;
- розумна оплата.

Міжнародна асоціація юристів (IBA) закликає суддів, законодавців, уряди і міжнародні організації, разом із представниками усіх юридичних професій, прагнути до дотримання викладених Міжнародних принципів.

Першим і найважливішим деонтологічним **принципом** діяльності юриста, який став міжнародним стандартом, є **незалежність юридичної професії**. Вона означає «**відсутність будь-якого тиску: як результату власних інтересів, так і зовнішніх факторів**». Незалежність є необхідною для забезпечення довіри між юристами суміжних професій, а також з боку клієнтів.

Незалежність юридичної професії *обумовлена*: а) усвідомленням її носіями факту наявності професійних знань і навичок, якими не володіє інша частина суспільства (знанням законів, умінням їх застосовувати під час вирішення юридичної справи; умінням тлумачити норми права і складати юридичні документи тощо); б) володінням знаннями про конкретні факти, що мають безпосереднє відношення до юридичної справи.

Незалежність юридичної професії *виявляється* в: а) установленні патерналістських стосунків із клієнтом, тобто стосунків професійної «опіки»; б) наявності (у визначених законом межах) свободи і самостійності щодо обрання засобу вирішення юридичної справи.

«Незалежність юридичної професії *забезпечується*: гарантуванням з боку держави і закріпленням цих гарантій в конституції або законах; справедливою системою організації юстиції; неупередженим рішенням судових органів; створенням умов для отримання громадянами правової допомоги з боку обраного або незалежного адвоката для захисту їх прав; підтриманням професійними юридичними організаціями професійних стандартів і етичних норм; взаємодією з урядовими та іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя у процесі розробки національного законодавства та практики його застосування; а також завдяки наявності незалежних самоврядних асоціацій юристів, визнаних чинним законодавством і здатних забезпечити незалежність юридичної професії, захистити юристів від необґрунтованих обмежень і порушень та ін».

Отже, професійна незалежність є невід'ємною частиною юридичної практики. Асоціації юристів та регуляторні органи мають гарантувати відсутність зовнішнього тиску на юристів, щоб вони могли залишатися незаангажованими, представляючи інтереси клієнтів.

Другий, не менш важливий **принцип**, – **чесність, порядність і справедливість**, – вказує на те, що юрист завжди повинен підтримувати найвищий рівень стандартів чесності та справедливості щодо своїх клієнтів, суду, колег і усіх, з ким юрист вступає в професійний контакт. Він завжди повинен пам'ятати про зобов'язання бути професіоналом у відносинах з клієнтами, іншими сторонами та адвокатами, суддями, судовим персоналом і громадськістю. Це зобов'язання включає ввічливість, професійну чесність, особисту гідність, відвертість, старанність, повагу, ввічливість і співпрацю. Усі ці якості мають важливе значення для справедливого вирішення юридичних конфліктів.

Третім міжнародним деонтологічним **принципом** діяльності юриста (судді, адвоката тощо) під час виконання професійних функцій є **службова несумісність** (як умова забезпечення незалежності).

Правила щодо конфлікту інтересів відрізняються від однієї юрисдикції до іншої. Зазвичай, юрист не представляє інтересів клієнта, якщо представництво передбачає конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів існує, якщо представництво одного клієнта буде прямо несприятливим для іншого клієнта; або існує значний ризик того, що представництво одного або кількох клієнтів буде суттєво обмежено обов'язками юриста перед іншим клієнтом, колишнім клієнтом, третьою особою або особистим інтересом юриста.

Так, службовою несумісністю визнається зайняття адвокатом адміністративної посади в органах юстиції, здійснення певних посадових обов'язків і функцій. Службова несумісність означає також неучасть юриста (судді, адвоката) у комерційній або іншій діяльності, що відрізняється від його професії, і зобов'язує дотримуватися норм про службову несумісність, які прийняті юристами (суддями, адвокатами) даної країни.

Четвертий деонтологічний **принцип**, що стосується працівника юридичної сфери, – це **поєднання гласності та професійної таємниці**.

Конфіденційність інформації та гласність юридичної діяльності, здавалося б, є протилежними по суті, але вони взаємозалежні завдяки тому, що виступають формами забезпечення прав суб'єктів. Гласність, як повнота інформації стосовно юридичної діяльності, її прозорості, є необхідною там і тоді, де і коли немає заборон. Юристи повинні надавати всю відповідну інформацію своїм клієнтам, щоб захистити їхні інтереси та консультувати їх компетентно, з урахуванням будь-якого

протилежного закону або правила етики.

Юрист водночас зобов'язаний зберігати професійну таємницю щодо своєї роботи та конфіденційну інформацію, отриману щодо справ теперішніх або колишніх клієнтів і в ході виконання ним своїх службових обов'язків, якщо інше не дозволено або вимагається законом та/або застосовними правилами професійної діяльності.

Однак варто звернути увагу на те, що принципи конфіденційності та професійної таємниці мають дві основні ознаки. З одного боку, обов'язок адвоката зберігати таємницю клієнта є договірним, етичним і часто передбаченим законом. Але з іншого, – є очевидні ситуації, в яких дотримуватися принципу конфіденційності і професійної таємниці у відносинах «адвокат-клієнт» повністю або частково неможливо. Наприклад, адвокати не можуть вимагати захисту конфіденційності в наданні допомоги та сприянні протиправній поведінці своїх клієнтів.

П'ятий принцип – *інтерес клієнта* – полягає в тому, що юрист повинен вважати інтереси клієнта такими, що мають першочергове значення (за умови відсутності суперечності між інтересами клієнта та обов'язками юриста перед судом та інтересами правосуддя), дотримуватись закону та стандартів етики. Це означає, що юристи у всіх своїх справах у суді, в письмовій чи в усній формі, здійснюючи захист від імені клієнта, повинні діяти старанно, компетентно і чесно. Вони повинні вести справи з прихильністю та відданістю інтересам клієнта, а також вільно від впливу будь-яких інших інтересів, що можуть суперечити найкращим інтересам клієнта. Отже, моральна відповідальність юриста за престиж професії виражається в тому, щоб захищати інтереси клієнта як свої власні, а також захищати інтереси колег і професії в цілому (наскільки це можливо).

Шостий принцип – *професійний обов'язок* – це обов'язок юриста шанувати будь-яку справу, взяту своєчасно у свою юридичну практику, доки ця справа не буде ним вирішена або доки його не буде звільнено від неї.

Юридична справа – це особиста обіцянка юриста, що вимагає його цілковитого залучення, обережності та відповідальності. Належне її ведення і завершення становлять його професійний юридичний обов'язок. Тому юрист повинен бути вкрай обережним при передачі або прийнятті справ. Він не може вести справу від імені клієнта, якщо немає відповідного розпорядження (доручення) або запиту іншого юриста, який представляє інтереси цього клієнта. Юрист не повинен передавати або брати

справу, яка не може бути вирішена.

Сьомий принцип – свобода клієнта – вимагає від юриста поважати свободу клієнта щодо вибору того, хто буде представляти його інтереси. Якщо цьому не завадять професійні правила поведінки або закон, юрист може вільно взяти або відхилити справу. Клієнт може надати розпорядження або доручення юристу щодо передачі всіх документів і справ до іншого юриста.

Восьмий деонтологічний **принцип** стосується **ставлення юриста до власності клієнта і третіх осіб**. Юрист зобов'язаний завбачливо зберігати будь-яке майно клієнтів або третіх осіб, яке переходить йому у довіру, своєчасно і сумлінно надавати звіт щодо цього майна, а також зберігати його окремо від власного (це стосується і коштів, що мають зберігатися на різних рахунках у банку).

При отриманні будь-яких коштів або іншого майна, в яких клієнт або третя особа має інтерес, юрист має своєчасно повідомити клієнта або третю особу. Також юрист не може використовувати майно або кошти клієнта з метою зарахування чи компенсації непогашених професійних гонорарів або витрат юриста, доки він не буде уповноважений на це законом або письмовим розпорядженням клієнта.

Дев'ятий принцип – компетентність – щодо діяльності юриста означає те, що юрист повинен здійснювати свою роботу компетентно, із залученням усіх своїх професійних знань, умінь і навичок. Як представник юридичної професії, він вважається достатньо обізнаним, кваліфікованим і здібним у юридичній практиці. Відповідно, клієнт має право вважати, що юрист володіє високими професійними здібностями та здатністю адекватно вирішувати всі юридичні питання від його імені.

Компетентність можна віднести як до професійної, так і до етичної норми. Вона включає в себе більше, ніж розуміння юридичних принципів: компетентність передбачає достатнє знання про практику та процеси, за допомогою яких такі принципи можуть бути ефективно застосовані, містить у собі ефективну стратегію керування клієнтами, документами та практикою.

Десятий принцип – оплата праці (гонорару) юриста. Юристи мають право на розумну винагороду за свою працю і не мають права стягувати необґрунтовану плату. Вони повинні зробити чітку і прозору домовленість про гонорар із клієнтом, але так, щоб досягти максимально рентабельного вирішення спору клієнта. Якщо дозволено законом або

застосовними правилами професійної поведінки, така домовленість може містити угоду про обмеження відповідальності юриста.

Окрім цього, 24 травня 2014 р. Міжнародною асоціацією юристів (IBA) ухвалено Принципи щодо поведінки в соціальних мережах для юридичних професій. Ці принципи розроблені з метою впровадження в усьому світі настанов для юридичної професії щодо поведінки в соціальних мережах, які відповідатимуть правилам професійної етики та морально-етичним нормам.

Соціальні медіа надають доступ до безмежної аудиторії та відкривають нові інструменти, такі як моніторинг правових змін у режимі реального часу та можливість їх обговорення з колегами в усьому світі. Тож соціальні медіа варто використовувати так, щоб це не шкодило професійним зобов'язанням юриста та, у більш ширшому сенсі, здійсненню ефективного правосуддя загалом. Саме тому було виокремлено шість базових принципів, які мають стати дороговказами для асоціацій юристів з метою подолання потенційних проблем у процесі використання соціальних мереж:

1. Незалежність. Перед тим як вступати в онлайн відносини, юристи мають оцінити професійні наслідки публічної демонстрації зв'язку з клієнтом. Інформація та коментарі, які публікуються в мережі, мають зберігати незалежність професії у всіх її проявах, аналогічно тим, які діють в реальному житті.

2. Доброчесність. Асоціації юристів та регуляторні органи мають заохочувати правників звертати увагу на наслідки, які може нести в собі поведінка в соціальних мережах для їх професійної репутації. Окрім цього, прояви в мережі важко контролювати. Наприклад, якщо негативна публікація щодо юриста набере поширення, нівелювати шкоду репутації та професійному реноме такого юриста вже буде дуже складно. Повідомлення та коментарі, які за своєю природою є непрофесійними або неетичними, можуть сколихнути довіру суспільства до юридичної професії, навіть якщо вони й були опубліковані в приватному контексті.

3. Відповідальність. Юристам слід постійно нагадувати про важливість відповідального використання соціальних мереж з повним усвідомленням наслідків своїх дій (зазначаючи, що інформацію, яка публікується в мережі, може бути складно видалити назавсім), слідкувати та постійно переглядати свою взаємодію з інформацією, опублікованою в мережі.

Юристам варто також нагадувати про те, що неналежне використання соціальних мереж може призвести до скарг щодо дискримінації, шкоди честі та гідності, порушення конфіденційності приватного життя, а також скарг щодо вчинення наклепу, образи та інших правопорушень. Дотримуватися законів та інших нормативних актів щодо реклами професійних послуг: законодавство та правила, які регулюють рекламу юридичних послуг, можуть впливати на використання соціальних мереж. Тож юристи мають дотримуватися всіх відповідних правил та обмежень як у реальному житті, так і онлайн. Конфлікт інтересів: конфлікт інтересів не завжди обмежується представництвом інтересів певної сторони. Так, можуть виникати світоглядні конфлікти, які призводять до непорозумінь з клієнтами якщо не на етичному, то на політичному чи ідейному підґрунті. Юристи мають бути обережними та не публікувати свої думки з делікатних питань, які можуть суперечити позиціям, які сповідують клієнти.

4. Конфіденційність. Важливо домогтися того, щоб юристам довіряли особисту і конфіденційну інформацію, а також того, щоб громадськість усвідомлювала таку можливість. Асоціаціям юристів і органам, що регулюють їх діяльність, необхідно нагадати юристам про те, що соціальні мережі не є платформою, відповідною для роботи з клієнтськими даними та іншою конфіденційною інформацією, якщо вони не будуть абсолютно впевнені в тому, що вони можуть захистити свої дані відповідно до професійних, моральних і юридичних зобов'язань.

Окрім того, практикуючим юристам слід розуміти конфіденційність клієнта в більш ширшому сенсі при використанні соціальних мереж. Наприклад, це може бути інформація, яка вказує на географічне місце розташування клієнта і тимчасово буде використана для виявлення професійної причетності до клієнта, який не має наміру розголошувати той факт, що йому потрібна юридична консультація. Навіть використання гіпотетичних питань і фактичних обставин справи без вказівки імен може випадково розкрити конфіденційну інформацію.

5. Збереження довіри громадськості до юридичної професії. Практикуючим юристам рекомендується контролювати свою поведінку в мережі, вживати усіх запобіжних заходів та обмежень, аналогічних тим, що діють у реальному житті, для підтримання образу професіонала, якому можна довірити конфіденційну інформацію та який діє

незалежно та неупереджено. Усі публікації мають бути правдивими та такими, що не вводять в оману.

За аналогією з реальним життям правники мають свободу в особистому житті. Різниця полягає лише в тому, що в соціальних мережах приватне життя та стосунки стають відомі значно більшій кількості людей, що може характеризувати юриста в певний спосіб. Асоціації юристів та регуляторні органи неодмінно повинні пояснювати юристам зазначену специфіку та ризики, які можуть виникати внаслідок висвітлення в соціальних мережах інформації про своє особисте життя. Окрім цього, оскільки практика використання декількох соціальних мереж одночасно є досить поширеною, асоціації юристів та регуляторні органи мають нагадувати юристам проводити аналіз свого профілю в кожній із соціальних мереж: наскільки він відповідає образу того професіонала, якому клієнти можуть довірити ведення своїх справ.

6. Корпоративна політика. Коли юридична компанія починає використовувати певну соціальну мережу, всі співробітники мають бути поінформовані про правила та умови її використання. Асоціації юристів та регуляторні органи мають заохочувати юридичні фірми впроваджувати чіткі та ясні правила використання соціальних мереж. Ці правила повинні стати невід'ємною частиною трудових договорів та ввідного інструктажу персоналу, який має доповнюватися регулярними тренінгами та роз'ясненнями у випадку появи чи очікування нових ризиків у цьому зв'язку. Асоціації юристів та регуляторні органи мають час від часу оновлювати відповідні правила або випускати коментарі та роз'яснення до них.

Перелічені та інші міжнародні деонтологічні норми і принципи, визнані міжнародними стандартами, ґрунтуються на фундаментальному принципі – визнання і дотримання основних прав людини.

4. Деонтологічні засади діяльності поліції у міжнародно-правових документах

Деонтологічні засади діяльності поліції у сфері правопорядку отримали закріплення в міжнародно-правових документах, що визначають статус поліції, основні принципи її організації, підпорядкування тощо. Впровадження міжнародних стандартів у національне законодавство України та їх реалізація в практичній діяльності української поліції впливатиме не лише на рівень розвитку правової держави, а й на підвищення

міжнародного іміджу нашої країни. Так, прийнята Парламентською Асамблеєю Ради Європи 8 травня 1979 р. резолюція № 690, що містить Декларацію про поліцію, охоплює 16 статей, у яких закріплені основні принципи етики поліцейської служби, норми належної поведінки поліцейського в різних ситуаціях, а також низка деонтологічних принципів організаційно-управлінських відносин керівництва і підпорядкування.

Характеризуючи європейські підходи щодо принципів поліцейської етики, маємо звернути увагу на те, що поліцейський:

1) виконує обов'язки, покладені на нього законом, захищаючи своїх співгромадян і суспільство від насильницьких, грабіжницьких й інших небезпечних дій, які визначено за законом;

2) діє чесно, неупереджено і з гідністю, зокрема він утримується і рішуче протистоїть усім актам корупції;

3) зобов'язаний не виконувати або ухилятися від наказів або інструкцій, що припускають подібні заходи. Сумарні страти, катування й інші форми нелюдського або принижуючого поведіння або покарання заборонені за будь-яких обставин;

4) виконує накази вищестоящих чинів, але утримується від виконання наказів, що, як йому відомо або повинно бути відомо, є протиправними;

5) протистоїть порушенням закону. Якщо допущене порушення спричинить за собою негайну або непоправну і серйозну шкоду, він діє негайно за своїм розумінням;

6) не бере участі у вистежуванні, арешті, утриманні під вартою або транспортуванні осіб, які не вчинили і не підозрюються у вчиненні правопорушення, але розшукуються, затримуються або переслідуються судом через расу, релігію або політичні переконання;

7) несе особисту відповідальність за свої протиправні дії і за протиправні дії або бездіяльність за його наказом;

8) одержує зрозумілі і чіткі інструкції щодо засобу й обставин застосування зброї;

9) під вартою якого знаходиться людина, що потребує медичного догляду, забезпечує такий догляд силами медиків і, якщо це необхідно, вживає заходів із збереження життя і здоров'я цієї людини. Він виконує вказівки лікарів та інших компетентних медичних працівників, коли вони надають затриманому медичну допомогу;

10) береже в таємниці всю інформацію, що не підлягає розголошенню,

із якою він зустрічається, якщо це не суперечить його обов'язкам або закону;

11) виконуючи свої обов'язки, виявляє необхідну рішучість для досягнення мети, якої потребує або яку дозволяє закон, але ніколи не перевищує межу розумного застосування сили.

Якщо немає погрози негайної або непоправної і серйозної шкоди, поліцейський повинен запобігти наслідку такого порушення, або повторному порушенню, повідомити про нього начальству. Якщо реакції не надійшло, він може звернутися до вищих інстанцій. Кримінальні або дисциплінарні заходи не застосовуються до поліцейського, який відмовився виконувати протиправний наказ.

У поліцейській організації існує чітка підзвітність. Завжди відомо, який керівний чин несе останню відповідальність за помилки поліцейського.

Окрему групу документів, які містять деонтологічні засади діяльності поліції, становлять ті, що прийняті правозахисними організаціями. Так, у 1998 р. було прийнято Десять правозахисних стандартів правильної поведінки для правоохоронних органів, що базуються на відповідних положеннях ООН. Ці стандарти мають такий зміст:

1. Рівний захист прав (недопущення дискримінації).
2. Охорона безпеки та приватного життя жертв злочинів.
3. Застосування сили лише за суворою необхідністю.
4. Уникнення застосування сили проти незаконних, але мирних зібрань.
5. Застосування зброї лише для врятування іншого життя.
6. Здійснення арешту на законних підставах.
7. Забезпечення заарештованих медичною допомогою та зв'язком із родичами, адвокатом.
8. Гуманне поводження із затриманими.
9. Неприпустимість приховування позасудових страт чи «зникнень».
10. Повідомлення керівництва та прокуратури щодо випадків порушення цих стандартів.

Слід зазначити, що на національному рівні 6 грудня 2016 р. наказом Міністерства внутрішніх справ України відповідно до міжнародних стандартів діяльності юристів, з метою урегулювання поведінки поліцейських щодо дотримання етичних норм, формування в поліцейських почуття відповідальності перед суспільством і законом за свої дії та

бездіяльність, сприяння посиленню авторитету та довіри громадян, до поліції були прийняті Правила етичної поведінки поліцейського, які містять основні вимоги до поведінки поліцейського. Серед них, наприклад: «неухильне дотримання положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів; професійне виконання своїх службових обов'язків; повага прав і свобод людини, незалежно від мови, віку, статі, расової або національної приналежності. Також поліцейський обов'язково має поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати; контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку; мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу; дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики; зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків; інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді».

Отже, міжнародні стандарти професійної діяльності юристів є зразками (моделями) культури поведінки юриста в процесі здійснення професійної діяльності. Кожна країна має свої традиції і специфіку щодо вимог до діяльності юристів, що обумовлені національним судоустроєм, структурою державної влади і управління, законодавством тощо. Однак є загальні вихідні положення, що мають або, принаймні, повинні мати однакову силу в державах із гуманістичною, демократичною спрямованістю розвитку. Ці вихідні положення, що стали загальними міжнародними правилами (а не лише національними), і є міжнародними стандартами професійної діяльності юристів, що мають знаходити своє відображення й у професійній діяльності органів Національної поліції України.

Контрольні питання

- 1. У яких основних міжнародних документах закріплені стандарти професійної діяльності юристів?*
- 2. Які головні завдання ставляться перед юристами Стандартами незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (1990 р.)?*
- 3. Які існують гарантії щодо виконання юристами своїх обов'язків?*
- 4. Назвіть міжнародні деонтологічні принципи (вимоги, норми), які пред'являються юристам Міжнародною асоціацією юристів.*
- 5. Що означає принцип незалежності юридичної професії?*
- 6. Що таке «службова несумісність» у юридичній діяльності?*
- 7. У чому полягає поєднання принципів гласності та збереження професійної таємниці в діяльності юриста?*
- 8. Які принципи поліцейської етики визначає Декларація про поліцію, прийнята Парламентською Асамблеєю Ради Європи 8 травня 1979 р.?*

Рекомендована література

Нормативно-правові акти

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою : від 29.11.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://khpg.org/1080460475>.
2. Декларація про поліцію : Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MU79314>.
3. Європейський кодекс поліцейської етики : від 19.09.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf.
4. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : від 01.10.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343.
5. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Ген. Асамблеї ООН від 17.12.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282.
6. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб : від 23.07.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon>.

rada.gov.ua/laws/show/995_788.

7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 19.10.1973 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

8. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») (1985 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

9. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : від 30.08.1955 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

10. Основні принципи незалежності судових органів : схвал. резолюціями 40/32 та 40/146 Ген. Асамблеї ООН від 29.11.1985 та 13.12.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201.

11. Основні принципи, що стосуються ролі юристів : прийм. Восьмим Конгресом ООН 27.08.–07.09.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MU90316>.

12. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>.

13. Стандарти незалежної юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (1990) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pra.pp.ua/233_41.html.

14. IBA General Principles for the Legal Profession : 20.09.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=e067863f-8f42-41d8-9f48-d813f25f793c>.

Основна

1. Юридична деонтологія. Від навчання до практики : навч. посіб. / Л. В. Радовецька, С. П. Лясковська, О. О. Тихомиров та ін. – Київ : Кондор, 2019. – 296 с.

2. Ухач В. З. Юридична деонтологія і професійна етика : навч. посіб. / В. З. Ухач. – Тернопіль : Вектор, 2015. – 335 с.

3. Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Юридична деонтологія» [Електронний ресурс] / С. Д. Гусарєв, О. В. Мінченко, Н. П. Свирідюк та ін. ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2016.

– Режим доступу: https://arm.naiu.kiev.ua/books/JD_book/autors/autor_kol.html.

Додаткова

1. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец.-фіз. підгот. ф-ту № 2. – Харків : ХНУВС, 2020. – 336 с.

2. Принципи Міжнародної асоціації юристів (ІВА) щодо поведінки в соціальних мережах для юридичних професій : від 24.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tomorrowlawyer.org/wp-content/uploads/2017/10/IBA-International-Principles-media_ukr.pdf.

3. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України : зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2019. – 268 с.

4. 10 Basic Human Rights Standards for Law Enforcement Officials : 30.04.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/pol300041998en.pdf>.

5. IBA International Principles on Conduct for the Legal Profession : 28.05.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/10/IBA_International_Principles_on_Conduct_for_the_legal_prof.pdf.